

פרשת ויקרא

מתעסק

או הודע אליו חטאתו אשר חטא בה והביא את קרבנו שעיר עזים זכר תמים: (ויקרא ד' כג)
הגמ' בהוריות (ה, א) דורשת מהפסוק "אשר חטא בה" - פרט למתעסק. ובסנהדרין (סב, ב)
איתא המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה, המתעסק בשבת פטור מלאכת מחשבת אסרה
תורה.

מתעסק בשבת

והנה איתא בב"ק (כו, ב) אמר רבה היתה אבן מונחת לו בחיקו ולא הכיר בה ועמד ונפלה, לענין
נזקין חייב, לענין ארבעה דברים פטור, לענין שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה וכו', ובשו"ת
הגרע"א (מהדו"ק סי' ח) הק' מהא דכתבו בתוס' (שבת עב, ב) דבנתכין לחתוך תלוש היינו
שהיה סבור שהוא תלוש ונמצא שהיה מחובר מקרי נעשה מחשבתו, ופטור מקרא ד"אשר חטא
בה" - פרט למתעסק, וזהו בכל אסורים, דאם סבר בהמה זו חולין והיתה קדשים ושחטה בחוץ
דפטור. ואם נתכין לחתוך מחובר זה וחתך מחובר אחר בכה"ג בעלמא חייב, דאם נתכין לשחוט
בהמת קדשים זו בחוץ ושחט בהמת קדשים אחר בחוץ חייב, אבל בשבת פטור דלא נעשה
מחשבתו שלא רצה לחתוך זה, א"כ הכא דהיה האבן בחיקו ולא ידע מזה דחשב דאינו עושה כלל
מלאכה, בלא טעמא דמלאכת מחשבת פטור, דלא גרע מקסבר שהוא תלוש ונמצא מחובר.

האם במתעסק יש "שם עבירה"

ומשום כך מחדש הגרע"א דמה דממעטינן מ"אשר חטא בה" - פרט למתעסק, לא דמתעסק לא
נעשית העבירה כלל, אלא דמקרי עבירה בשוגג, ואך בשוגג כהאי ממעטינן מאשר חטא בה
דפטור מקרבן, אבל מה דממעטינן מטעם ד"מלאכת מחשבת" אסרה תורה, היכא דליכא מלאכת
מחשבת אינו בכלל מלאכה ולא נעשה העבירה כלל.

קם ליה בדרכה מיניה

ולפי"ז מיישב קושייתו על הגמ' דב"ק, די"ל מה דאמרינן לענין נזקין חייב לענין שבת פטור,
היינו לומר דאם הנפילה מחיקו היה בשבת חייב לשלם הנזק ופטור משום שבת, ולא אמרינן ביה
קם ליה בדרכה מיניה כדין חייבי מיתות שוגגין, דכיון שלא היתה מלאכת שבת כלל אין כאן
קלב"ם. דאלו אתרו ביה והיה יודע שהאבן בחיקו אז היתה נקראת מלאכה, ואם היו מודיעים
אותו מהאבן בחיקו ולא אתרו בו, אז היו בכלל חייבי מיתות שוגגין, אבל עתה כיון דלא ידע
מהאבן שבחיקו, לא נעשה המלאכה ולא מקרי חייבי מיתות שוגגין, אבל בלאו טעמא דבעי
מלאכת מחשבת אלא מטעם מתעסק דפטור גם בשאר אסורים, היינו גם מחטאת, אבל מ"מ מקרי
מלאכה, והוי שגגת מלאכה בלא חיוב חטאת והיה פטור מלשלם הנזק, דהוי חייבי מיתות שוגגין.

וכבר העירו שדברי הגרע"א תלוי במחלוקת רש"י ותוס' (ב"ק לה, א), אי במקלקל פטור בשבת
משום קלב"ם, שהרי הפטור של מקלקל נלמד מ"מלאכת מחשבת", כמבואר בחגיגה (י, ב).

מתעסק באיסור בל יראה ובל ימצא

ועי"ש שמביא דברי המקור חיים (סי' ת"ל) שהקשה בלא ידע שחמץ בביתו אמאי נקטו הפוסקים

דהוי שגגת עבירה, הא הוא מתעסק דלא ידע כלל דחמץ בביתו, ונדחק לחלק בין עבירה שיש בה מעשה לאין בה מעשה. דהיינו שהמקור חיים מחדש שמתעסק הוי פטור ב"מעשה", שמעשה הנעשית כמתעסק אינו מתייחס אליו, אבל איסור שעובר בלי מעשה אין פטור של מתעסק, ואיסור בל יראה ובל ימצא אינו במעשה ולכן ליכא פטור של מתעסק.

וכתב הגרע"א שלדבריו ניחא, שבכל התורה מתעסק מקרי ג"כ עבירה, אלא דלא חייבה התורה חטאת עליו, א"כ שפיר עובר על בל יראה ובל ימצא.

כלאים

ועי"ש עוד שרצה להביא ראיה לדבריו מדאמרינן בברכות, (יט, ב) המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק, ופסקינן דאם אינו יודע שיש כלאים, ואחר רואהו צריך להגיד לו אפילו בשוק לפושטו, ואמאי הא כיון דא"י שבבגדו כלאים, הוי מתעסק וליכא איסור דאורייתא ומותר משום כבוד הבריות, אלא ע"כ דמתעסק הוי ג"כ איסור דאורייתא, אלא דלא חייבה תורה קרבן עליו. אבל דוחה הראיה דבכלאים האיסור היא הנאת חימום, א"כ הוי כמו חלבים ועריות דמתעסק חייב "שכן נהנה".

אמנם הרבה אחרונים העירו על דברי הגרע"א מהא דכתב הר"ן בסוגיא ד"ריחא מילתא" (הובא דבריו להלן), שבאיסורי הנאה לא אמרינן "שכן נהנה", וז"ל הר"ן דלענין הנאה ודאי אף על גב דהוי פסיק רישיה שריא, דהא אמרינן התם פסחים (כו, א) מוכרי כסות מוכרין כדרך ובלבד שלא יכוונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, והא התם ודאי מטי ליה הנאה, אלא דכיון דלא מיכוין לה לא חשבינן לה מידי, א"כ איך כתב הגרע"א שבכלאים לא מקרי מתעסק משום שאיסור הנאה יש כאן, וחייב משום "שכן נהנה".

שביתת עבדו

ונ"מ בכל זה כתב הגרע"א לדינא במה דקיי"ל דמצווה על שביתת עבדו, דאם רואה עבדו שרוצה לקצור תבואה ממחובר, והעבד אמר שרוצה לקצור זה התלוש, והרב ידע שהוא מחובר דאם מתעסק לא הוי מלאכה כלל לא שייך בזה שביתת עבדו, דהא העבד אינו עושה מלאכה כיון דחושב שהוא תלוש, ואין רבו עובר משום שביתת עבדו, אבל אם מתעסק הוי שגגת עבירה כיון דהרב ידע שהוא מחובר יש בו משום שביתת עבדו, דהא מלאכת מחשבת מקרי כיון דנעשה מחשבתו של עבד לקוצרו אלא דפטור משום מתעסק, וכיון דמתעסק הוי שגגת עבירה יש בזה משום שביתת עבדו.

"שכן נהנה" במלאכת שבת

הבאנו קושיית התוס' למה לי בשבת משום "מלאכת מחשבת" תיפוק ליה משום פטור מתעסק של כל התורה, והנה בסנהדרין (סב, ב) תירצו בתוס' דבשבת פטור אע"פ שנהנה משום מלאכת מחשבת. ר"ל דאילו מצד הפטור בעלמא של מתעסק היכא ש"נהנה" אין פטור, דקיי"ל מתעסק בחלבים ועריות חייב "שכן נהנה", אבל מצד "מלאכת מחשבת" פטור אפילו היכא דאית ליה הנאה.

דברי תוס' אלו הם שלא כדברי האחרונים הסוברים שהא דאמרינן המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה, היינו משום שבאיסורים אלו אין ה"מעשה" אסור אלא ה"הנאה", (כמו שיבואר

לקמן), ובתוס' מבואר לא כך, שהרי כתבו שגם בשבת שייך "שכן נהנה", ובשבת בוודאי האיסור הוא ב"מעשה".

למה שונה חלבים ועריות

והנה יש מהאחרונים (אתוון דאורייתא כלל כד ועוד) רצו לחדש שה"ט שאין פטור מתעסק בחלבים ועריות, משום שרק היכא שהתורה אסרה "עשיית האדם" אז כשלא כיוון נחשב כלא עשה כלל ולא עבר על דברי התורה, אבל באכילה ובעריות שלא הקפידה התורה על המעשה רק על הרגשת ההנאה שלא יהנה האדם מאכילת חלב ומביאת העריות, ולכן אין פטור מתעסק. וכן משמע ברע"א הנ"ל שכתב שה"ט שאין פטור מתעסק בכלאים הוא משום שבכלאים האיסור הוא "הנאת חימום" ולכן הוי כמו חלבים ועריות, משמש שתלוי בגדר האיסור לא לבד בזה שיש לו הנאה, ודו"ק.

איסור עריות מעשה ביאה או הנאת ביאה

ומביא ראיה שאיסור עריות הוא עצם ההנאה לא המעשה, מההיא דשבועות (יז, ב) דפרישה מנדה באבר חי הוא בכרת כמו הביאה, משום דיציאתו הנאה לו כביאתו, אלמא דאע"ג דאין הפרישה מעשה ביאה ואדרבה הרי פרישה היא, אלא הואיל ויש בה הנאת ביאה אסורה.

איסור הנאה בב"ח

עוד הביא ראיה מהא דאיתא בחולין (קטו, ב) דפריך לרבי מנלן שבשר בחלב אסור בהנאה, ומשני נפקא ליה מהכא נאמר כאן כי עם קדוש אתה לה', ונאמר להלן לא יהיה קדש בבנ"י, מה להלן בהנאה אף כאן בהנאה, ופרש"י מה להלן בהנאה - "בעילה הנאה היא", ומוכח מזה דעיקר האיסור בביאה הוא ההנאת ביאה לא המעשה ביאה, דאל"כ איך יליף ממעשה ביאה לאיסור הנאת בב"ח, וע"כ דרך הנאת ביאה היא האיסור, וע"כ שפיר יליף בג"ש דמה התם ההנאה האסורה דהיינו שהנאת הביאה אסורה אף כאן בב"ח הנאתו אסורה.

"נפשות העושות"

עוד הביא ראיה שהאיסור באיסורי ביאה הוא ההנאה לא המעשה ביאה, שהרי באיסורי ביאה האשה עוברת כמו האיש, והאשה הרי איננה עושיית מעשה כלל, רק קרקע עולם היא, וא"כ מה היא העבירה שלה אי נימא דרק המעשה היא האיסור, וע"כ דרך הרגשת הנאה היא האיסור לא המעשה, וע"כ כיון דגם האשה נהנית מן הביאה לכן שפיר היא עוברת כמו האיש.

ואולם התוס' בב"ק (לב, א) אהא דאמרין התם דבביאה רק הבעל הוא העושה מעשה לא הנבעלת, כתב וז"ל ומיהו לענין חטאת ולענין מלקות חייבת, דרחמנא אחשביה להנאה מעשה, משמע דצריך "מעשה" אלא שהתורה החשיבה ההנאה כמעשה. וכן מבואר ברש"י (כריתות ג, א) וז"ל ואי קשיא גבי עריות היכי מצינו אזהרה לאשה כמו לזכר כו', פריק הכי שאני התם כיון דאיהי נמי מתהנייא משכיבה קרינן בה הנפשות העושות.

שליח לדב"ע

איתא בקידושין (מג, א) האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור, שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחיו חייב שנאמר "אותו הרגת בחרב בני עמון". ובהמשך הסוגיא

אמר רבא מודה שמאי באומר לשלוחו צא בעול את הערוה ואכול את החלב שהוא חייב ושולחיו פטור, שלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב. ויש שרצו להוכיח גם מכאן שגדר איסור חלבים ועריות הוא ההנאה, ולכן לכו"ע אין שליח לדב"ע, ששליחות הוא דין ב"מעשה", שמעשה השליח מתייחס להמשלח, אבל אם האיסור הוא ההנאה אין שליחות.

מצוות צריכות כוונה

אבל לכאורה יש להוכיח מכמה ראשונים שלא סוברים כדברי האחרונים הנ"ל. דהנה איתא בר"ה (כח, א) שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא, ומסיק שמיירי שכפאוהו פרסיים. אמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא, פשיטא היינו הך, מהו דתימא התם אכול מצה אמר רחמנא והא אכל, אבל הכא זכרון תרועה כתיב והאי מתעסק בעלמא הוא, קמ"ל. ופרש"י וז"ל ונהנה באכילתו, הלכך לאו מתעסק הוא, שהרי אף לענין חיוב חטאת אמרינן (כריתות יט, ב) המתעסק בחלבים ובעריות חייב - שכן נהנה.

ועל דרך זה מיישב הכס"מ הסתירה בדברי הרמב"ם, דהנה פסק הרמב"ם (חמץ ומצה ו, ג) אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו גוים או לסטים לאכול יצא ידי חובתו, ואילו בהלכות שופר (ב, ד) פסק שהמתעסק בתקיעת שופר להתלמד לא יצא ידי חובתו, וכן השומע מן המתעסק לא יצא, נתכוון שומע לצאת ידי חובתו ולא נתכוון התוקע להוציאו או שנתכוון התוקע להוציאו ולא נתכוון השומע לצאת לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוין שומע ומשמיע. ותמה עליו המ"מ, שמזה שפסק שאם אכל מצה בלא כונה כגון שאנסוהו עכו"ם שיצא ידי חובתו, מבואר שס"ל מצות אין צריכות כונה, כמבואר בגמ' (ר"ה כח, א) שלחו ליה לאבוה דשמואל כפאו ואכל מצה יצא, ואוקימנא לה כגון שכפאוהו פרסיים, ואמר רבא זאת אומרת התוקע לשיר יצא, ואמרו אלמא קסבר רבא מצות אינן צריכות כונה, וא"כ היאך פסק הרמב"ם לענין שופר שמצות צריכות כונה, והצריך כאן כונת שומע לצאת וכונת משמיע להוציא.

ותי' הכס"מ בשם הר"ן דס"ל להרמב"ם דבתקיעת שופר כיון דחזינן דרבי זירא אמר לשמעיה איכוין ותקע לי נקטינן דצריך כוונה, אבל בכפאוהו ואכל מצה כיון דלא חזינן בגמ' מאן דפליג עליה בהדיא לא דחינן לה, דאע"ג דבתקיעת שופר לא יצא הכא יצא שכן נהנה, כדאמרינן בעלמא המתעסק בחלבים ובעריות חייב שכן נהנה.

מבואר בדבריהם שהגדר של "שכן נהנה" אינו משום שזה גופא האיסור, שהרי מצות אכילת מצה אינו ההנאה מהמצה, אלא מעשה האכילה, ובכל זאת כתבו הראשונים ששייך כאן "שכן נהנה". שו"ר שהאתון דאורייתא עצמו מק' מההיא דר"ה.

ריחא מילתא

עוד יש להוכיח דלא כהאחרונים מהר"ן (חולין לב, א בדפי הרי"ף) בסוגיא ד"ריחא מילתא". דהנה נחלקו אב"י ורבא האם "ריחא מילתא" או לא, ומסביר הר"ן דלאו משום הנאה דריחא פליגי אי מיתסרא או לא, דאוקימנא בגמ' פלוגתיהו דאב"י ורבא כתנאי דתניא הרודה פת חמה ונתנה ע"פ חבית של יין של תרומה ר"מ אוסר ורבי יהודה מתיר, דאב"י כר"מ ורבא כרבי יהודה והכא ליכא למימר דמשום הנאה מילתא היא, דהא הנאה דתרומה שריא. ועוד דהא קי"ל כר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר, ולדידיה הנאה דלא מיכוין ליה שריא, כדמוכח בפרק כל שעה (כה, ב), והכא ודאי בבת תיהא אינו מתכוין ליהנות מיין נסך, דלאו ברשיעי עסקינן, וכי

תימא פסיק רישיה הוא, וקי"ל (שבת עה, א) דמודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות, ליתא דלענין הנאה ודאי אף על גב דהוי פסיק רישיה שריא, דהא אמרינן התם (פסחים כו, א) מוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יכונו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, והא התם ודאי מטי ליה הנאה, אלא דכיון דלא מיכוין לה לא חשבינן לה מידי. אלא ע"כ פלוגתייהו דאביי ורבא בהנאה דאכילה תליא דאביי סבר ריחא מילתא, כלומר דכשמניח פיו עליה ושואף הריח הרי הוא כאילו שמה ממנו, דריחא מילתא היא וכאכילה חשיבא, הילכך אע"ג דלא מיכוין כלל אסור דקי"ל (סנהדרין סב, ב) המתעסק בחלבים ועריות חייב שכבר נהנה, ורבא סבר ריחא לאו מילתא היא, כלומר דלא חשיבא ליה אכילה, הילכך כיון דלא מיכוין שרי.

מבואר להדיא בדבריו דלא כהאחרונים הנ"ל, שהרי כתב שאדרבה היכא שהאיסור הוא "הנאה" אז דבר שאינו מתכוון מותר, ואפילו היכא דהוי "פסיק רישא" שמודה ר"ש שאסור, אבל בהנאה מותר. ורק באיסור אכילה אמרינן "שכן נהנה", ובזה נחלקו אביי ורבא האם "ריחא מילתא" היינו דהוי כאכילה ואסור משום "שכן נהנה", או ש"ריחא לאו מילתא" ואין כאן "אכילה" ומותר.

ובעיקר דברי הר"ן תמה עליו הטורי אבן (ר"ה כח, א) מנודר ממעין אסור לטבול בו בימות החמה, ואמאי הא אינו מתכוין ליהנות, וגם פסיק רישא מותר לדעת הר"ן.

ביאת קטן

עוד יש להוכיח דלא כהאחרונים הנ"ל, דהנה הגמ' (קידושין יט, א) מביא ברייתא, "איש" - פרט לקטן, "אשר ינאף את אשת איש" - פרט לאשת קטן. ועי' בריטב"א בשם הראב"ד שהא דקתני פרט לקטן היינו קטן ממש פחות מבן י"ג שנה ויום אחד, דומיא דקטן דסיפא, ולמיפטר קטן הבועל איצטריך סלקא דעתך אמינא בעריות לחייב שהרי ביאתו ביאה, ודומיא דמתעסק בעריות שהוא חייב מפני שנהנה, קמ"ל דכיון דקטן הוא אינו בר עונשין ואפילו בזו. מכאן יש להוכיח דלא האחרונים שגדר "שכן נהנה" הוא שהפטור של "מתעסק" הוא ב"מעשה" ואיסור עריות ומאכלות אסורות אין האיסור אלא "ההנאה", דלדבריהם אין ה"א לחייב קטן, דמה בכך שנהנה הרי אינו בר חיובא, אלא ע"כ ש"כן נהנה" הוא סברא ב"דעת" שהיות ונהנה כאילו כוון, ולכן ה"א שאע"פ שאין לקטן דעת כאן חייב, (וזה עדיין חידוש נפלא), קמ"ל שקטן אינו בר עונשין, ודו"ק.

אבל מביא הריטב"א שהר"א אב"ד פירש דלמפטר קטן לא איצטריך, דהא פשיטא דלא חייבה תורה לשום קטן בשום עונש, אלא הכא למפטר את הנבעלת איצטריך אע"פ שהיא גדולה, ומיירי בקטן פחות מבן תשע שנים ויום אחד שאין ביאתו ביאה.

עונש על חייבי לאוין בשוגג

הרמב"ן (ויקרא א, ב) עה"פ "ונרצה לו לכפר עליו", מביא מש"כ רש"י "על מה הוא מרצה לו, אם תאמר על כריתות ומיתות ב"ד או מיתה בידי שמים או מלקות, הרי ענשן אמור, הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שנתק לעשה". ותמה הרמב"ן וכי היכן עונשן אמור, כי הקרבנות בשוגגין הן מרצין, ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין, ועל חייבי מלקות שוגגין, ועל חייבי מיתות ב"ד שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת, כגון מכה אביו ואמו ומקלל, כשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין.

וכתב הרמב"ן דאולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות ב"ד ובחייבי כריתות עונשן במזיד ובשוגג, ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה, ובחייבי לאוין למלקות, ולא פירש בהם שום עונש בשוגג, נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם פרשו הכתוב, כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג, ויפרש עונש האחרים במזיד, ולא יפרש אותו בשוגג ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה. ולכך ראו שאין בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד, **אבל בשוגג אין עליהם שום נשיאות חטא, ואין צריכין רצוי כלל.** וזהו שאמרו "כבר ענשן אמור", שכל העונש שרצה להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב, אבל על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה המזידין שלא הזכיר בהם שום עונש ואי אפשר שלא יענש בהם, בזה ירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו.

ריצוי או כפרה

לפום ריהטא ס"ל להרמב"ן שבחייבי לאוין בשוגג אין שום חטא, אמנם הכלי חמדה (פרשת ויצא) טוען שגם הרמב"ן מודה שיש לו עבירה וחייב לחזור בתשובה, אלא שלאחר התשובה לא צריך ריצוי נוסף שהוא הקרבן, דאל"כ למה לא נאמר שקרבן עולה בא לכפר על אכילת נבילה וטריפה בשוגג, שאע"ג דהוי שוגג אבל מצד ה"שכן נהנה" הוי כמזיד, אלא שלא שייך בזה התראה משום שהוא לא יודע שהוא אסור, ולא ילקה, אבל אולי כפרה צריך, אלא שאפילו לפי הרמב"ן כפרה צריך, אלא שאין צריך ריצוי משום שמעשיו הם בשוגג.

אבל מלשון הרמב"ן שכתב שאין כאן "נשיאת חטא" משמע שאין כאן חטא כלל. זאת ועוד, מבואר בהמשך הרמב"ן שכל הענין של ריצוי אינו אלא משום כפרה, וז"ל ולשון "ונרצה לו" יחזור אל השם הנכבד הנזכר, **שיתרצה לו בקרבן הזה לכפר עליו**, מלשון ובמה יתרצה זה אל אדניו (ש"א כט, ד), ואור פניך כי רציתם (תהלים מד, ד), וכן רבים. א"כ אם כתב הרמב"ן שלא צריך ריצוי בחייבי לאוין בשוגג, נכלל בזה שאינו צריך כפרה.

המוכר מאכלות אסורות

אלא דא"כ קשה מההיא דנפסק בחו"מ (רלד, א), ומקורו בבכורות (לז, א), שהשוחרט את הבכור ומכרו, ונודע שלא הראהו למומחה, מה שאכל אכל ויחזיר לו את הדמים, והנשאר מהבשר ביד הלקוחות יקבר, ויחזיר להם את הדמים. הרי לן שאע"פ שכבר אכל הבשר בשוגג חייב להחזיר לו הכסף, ואם איתא דליכא עבירה כלל למה חייב להחזיר לו כספו.

שוב ראיתי בהפוסקים שיש שני מהלכים בראשונים להסביר למה צריך להחזיר לו כספו, י"א (רש"י ספ"ה דבכורות ונמק"י פ"ו דב"ב ולבוש וש"ך יו"ד סי' קי"ט סקכ"ה) מפני שקנסו למוכר שמכר דבר האסור, ולטעם זה אינו אלא כשהמוכר היה מזיד שהיה יכול לידע האיסור, אבל אם היה שוגג גמור כגון שמכר בשר ואח"כ נמצא באיזה אבר טרפות, ומדינא א"צ לבדוק אחר כל הטרפות רק בריאה, (כמ"ש ביו"ד ריש סי' ל"ט), א"צ להחזיר לו הדמים כשאכלו. וי"א הטעם מפני שאיסור דאורייתא כשאכלו ישראל לא שייך הנאה כלל, ואדרבא צער גדול הוא לו, ולטעם זה בכל ענין צריך המוכר להחזיר לו הדמים. וצ"ל שס"ל להרמב"ן כרש"י שהוא משום קנס, א"כ שייך אפילו אם נאמר שאין עונש בחייבי לאוין, שבפשטות אפילו לפי הרמב"ן אסור למכור "חייבי לאוין" ליהודי אע"פ שהלוקח הוא שוגג.

שוגג באיסור דרבנן

איתא התם (חו"מ רלד, ג) שהמוכר לחבירו דבר שאיסור אכילתו מדברי סופרים, אם היו הפירות קיימים מחזיר הפירות ונוטל דמיו, ואם אכלם אכל ואין המוכר מחזיר לו כלום. ומסביר הנתיב"מ שאף דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגן על היסורין, [עי' בספר שדי חמד שמדייק מדבריו דלא כהרמב"ן, שמשמע שמדבר גם על איסורי לאוין], מ"מ באיסור דרבנן א"צ שום כפרה וכאילו לא עבר דמי. תדע, דהא אמרינן בעירובין (סז, ב) בדרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא, ואילו היה נענש על השוגג היאך היה מניחין לו לעבור ולקבל עונש, אלא ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן, והרי הוא להאוכל כאילו אכל כשירה, והרי נהנה כמו מן הכשירה, ומש"ה צריך לשלם כל דמי הנאתו כמו בזה נהנה וזה חסר מועט, דכללא הוא דצריך לשלם כפי מה שנהנה, משא"כ באיסור דאורייתא שמקבל עונש על השוגג וחסרונו גדול מהנאתו.

בהסבר דברי הנתיבות מסבירים ה"עולם" שס"ל להנתיבות שגדר מצות "לא תסור" הוא שחייב "לשמוע לחכמים" (גברא), ולא שיש להם כח לאסור (איסור חפצא), ולכן כאן שזה שאינו מקשיב להם הוא משום שהוא אינו יודע שיש כאן איסור, אז אין כאן מצב "שאינו שומע", שהוא לא יודע בכלל שאסרו, שבשלמא אם האיסור הוא איסור בעצם אז אע"פ שהוא שוגג הוא עובר באיסור, דסוכ"ס נכשל באיסור, אבל אם כל האיסור הוא שאינו מקשיב לחכמים, כאן הוא לא "לא מקשיב".

בספר שדי חמד (מערכת כללים א, קח) מרבה להקשות על הנתיבות. ועי"ש שהק' מהא דפסק הרמב"ם (פרק יא מהל' ברכות) שאם אכל איסור דרבנן אינו מברך לאחריה, ואם איתא ששוגג דרבנן אינו אסור כלל למה שלא יברך אחריה.

שוגג באיסור דמאי

עוד הק' מההיא דחולין (ו, א) לגבי דמאי, דאמרינן התם רבי זירא ורב אסי איקלעו לפונדקא דיאי אייתו לקמייהו ביצים המצומקות ביין, רבי זירא לא אכל ורב אסי אכל, א"ל רבי זירא לרב אסי ולא חייש מר לתערובת דמאי, א"ל לאו אדעתאי, א"ר זירא אפשר גזרו על התערובת דמאי ומסתייעא מילתא דרב אסי למיכל איסורא, השתא בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן. ואם איתא הרי אין כאן אלא איסור דרבנן בשוגג, ולדברי הנתיבות אין כאן תקלה.

בית שאן

עוד הק' עליו מההיא דחולין (ו, ב), העיד רבי יהושע בן זרוז בן חמיו של רבי מאיר לפני רבי על ר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן, והתיר רבי את בית שאן כולה על ידו. ומק' הגמ' ודלמא לאו אדעתיה, ומשני השתא בהמתן של צדיקים אין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה על ידן צדיקים עצמן לא כל שכן. ואם איתא הרי מעשר ירק אינו אלא מדרבנן, ואין כאן תקלה.